

ТАРЫХ ИЛИМДЕРИ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCE

Бейшеналиев А.Б.

**ААЛАМДАШУУ ШАРТТАРЫНДАГЫ АКШ МАМЛЕКЕТИНИН
ГЕОСТРАТЕГИЯСЫНЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Бейшеналиев А.Б.

**ОСОБЕННОСТИ ГЕОСТРАТЕГИИ ГОСУДАРСТВА США В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

A.B. Beishenaliev

FEATURES OF THE US GEOSTRATEGY IN THE GLOBALIZATION

УДК: 327.5/73

Бул макалада АКШнын кызыкчылыктары алкагында анализ жасаган белгилүү эксперттер Генри Киссинджер, Збигнев Бжезинский, Чарльз Капхен, Иммануил Валлерстайндардын ой-пикирлерин баяндады. Айрыкча ааламдашуу мезгилинде АКШнын Борбордук Азияга анын ичинен Кыргызстанга болгон көз караштары бир канча документтер катары баяндалды. Заманбап геосаясый мейкиндикти мүнөздөгөн өзгөчөлүктөр байланышкан жагдайлар баса белгиленди. Айтылгандарга байланыштуу дүйнөдөгү жападан жалгыз супер держава жана дүйнөлүк лидер болуу амбицияларына ээ Америка Кошмо Штаттарынын дүйнөдөгү жаңы геосаясый тартиптин түзүмүндөгү (структурасындагы) ролу тууралуу маселе жетишиээрлик деңгээлде маанилүү экендиги көрсөтүлдү.

Негизги сөздөр: эл аралык мамилелер, оптимисттик маанай, глобализация процесстери, эволюциясы менен ырааттуулугу, абалды турукташтыруу.

В этой статье изложены мнения знаменитых экспертов Генри Киссинджера, Збигнева Бжезинского, Чарльза Капхена, Иммануила Валлерстайна, проводивших анализ в рамках интереса США. Изложены как некоторые документы точки зрения США по отношению Центральной Азии, в том числе и Кыргызстана, особенно в периоде глобализации. Особо подчеркнуты особые взаимосвязанные обстоятельства, характеризующие современное геополитическое пространство. Отмечено, что на достаточном уровне важен вопрос о роли США, имеющей амбицию быть единственной супердержавой и мировым лидером, в структуре нового мирового геополитического порядка.

Ключевые слова: международные отношения, оптимистические настроения, процессы глобализации, эволюция и порядок, стабилизация ситуаций.

This article sets out the views of the famous expert Henry Kissinger, Zbigniew Brzezinski, Charles Kupchan, Immanuel Wallerstein who analyzes in the framework of US interest. It sets out some documents point of view of the United States toward Central Asia, including Kyrgyzstan, especially in the period of globalization. It emphasized the special circumstances related characterizing the contemporary geopolitical space. It is noted that a sufficient level of importance to the role of the United States, which has the ambition to be the only

super power and a world leader in the structure of the new world geopolitical order.

Key words: international relations, optimistic mood, globalization processes, the evolution of order, to stabilize the situation.

АКШнын дүйнөлүк геосаясый процесстер менен айрым мамлекеттердин тышкы саясатындагы орду менен ролу, бул ролду өзгөртүү тенденцияларын аныктаган факторлордун проблематикасына америкалык авторлорго таандык көп сандаган теориялык эмгектер арналган. Айтсак, америкалык дипломат, эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү эксперт Генри Киссинджер өзүнүн «Дипломатия»¹ жана «Америкага тышкы саясаттын кереги барбы?»² деген XX жана XXI кылымдардын чегиндеги дүйнөлүк тартиптин калыптануу мыйзам ченемдүүлүктөрүн карап жатып, геосаясый мейкиндиктин жаңы шарттарындагы АКШнын ордун аныктоого аракеттерди жасаган. Америкалык политолог, социолог жана АКШнын тышкы саясатынын идеологу Збигнев Бжезинский Америка Кошмо Штаттарынын геосаясый стратегияларын ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрүнө «Тандоо: дүйнөлүк үстөмдүк же глобалдык лидерлик»³, «Дагы бир шанс: үч президент жана америкалык супер державанын кризиси»⁴, «Улуу шахмат тактасы»⁵ жана башка китептеринде көп көңүл бурган. Эл аралык мамилелер жаатында профессор, эл аралык мамилелер боюнча Кеңештин Европалык бөлүмүнүн директору Чарльз Капхен Американын учуру менен келечегине карата мындай оптимисттик маанайда болгон эмес. «Американын

¹ Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир, 1997.

² Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – М.: Ладомир, 2002.

³ Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения, 2004

⁴ Бжезинский З. Еще один шанс: три президента и кризис американской сверхдержавы. – М.: Международные отношения, 2007.

⁵ Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 1998.

күнүнүн бүтүшү. Аз калды»⁶ деген китепте автор АКШнын тышкы саясаттагы гегемонизмин курч сынга алып, адамзаттын тарыхында улуу державалардын баардыгы өздөрүнүн үстөмдүк кылган позицияларын тигил же бул маанайда жоготкон сымал Америка да эртеби, кечпи өзүнүн дүйнөлүк мейкиндиктеги гегемондук кылуу ордун жаңы амбициялуу оюнчуларга бошотуп берээрин далилдөөгө аракет кылган. Чарльз Капхен өзүнүн жогоруда аталган китебинде Американын бир уюлдуу, же жеке басаарлык позициясы түбөлүктүү эмес деген бир катар авторлордун эмгектерине кеңири токтолгон.

Френсис Фукуяма («Тарыхтын соңу»⁷, «Күчтүү мамлекет: XXI кылымдагы башкаруу жана дүйнөлүк тартип»⁸), Джон Миршеймер («Келечекке карай артка: кансыз согуштан кийинки Европадагы туруксуздук»⁹, «Эмне себептен биз бир аздан соң кансыз согушту сагына баштайбыз?»¹⁰), Сэмюель Хантингтон («Цивилизациялардын кагылышы»¹¹), Пол Кеннеди («Жыйырма биринчи кылымга даярдануу»¹²) жана Роберт Каплан («Анархиянын келиши: кансыз согуштан кийинки кыялдардын талкаланышы»¹³), Томас Фридман («Лексус» жана зыгыр дарагы»¹⁴) Америка дүйнөлүк геосаясий мейкиндиктин картасында ашынган лидер болуп саналбаган беш альтернативалуу вариантты сунуш кылышат. Ушундай эле көз караш жаңы тарыхтагы Нидерландиянын (XVII кылымдын ортосу), Британиянын (XIX кылымдын ортосу) жана АКШнын (XX кылымдын ортосу) гегемониясы деп аталган гегемониянын үч геэкономикалык циклин айырмалаган британдык географ П. Дж. Тейлорго да таандык¹⁵.

⁶ Капхен Ч. Закат Америки. Уже скоро. – М.: АСТ, 2004.

⁷ Фукуяма Ф. Конец истории? // Философия истории. Антология / Под ред. Ю. А. Кимелева. М., 1995.

⁸ Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI в. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2006.

⁹ Mearsheimer, John J. «Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War». *International Security*, vol. 15, no. 1 (Summer 1990)

¹⁰ Миршеймер Джон. Почему мы скоро будем тосковать по холодной войне // Электронный журнал «Россия в глобальной политике». – 2008. – №6 // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1229720640>

¹¹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций: Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003; Hantington Samuel. *Crash of civilisations // "Foreign Affairs"*. – Summer, 1993.

¹² Kennedy, Paul M. *Preparing for the Twenty-first Century*. New York: Random House, 1993.

¹³ Kaplan, Robert D. *The Coming Anarchy Shattering the Dreams of the Post Cold War*. Atlantic Monthly, New York: Random House, 2000.

¹⁴ Friedman, Thomas L. *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999.

¹⁵ Тейлор П. Дж. Вторая мировая война: Два взгляда. — М.: Мысль, 1995; Taylor P. J. *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. London: Harlow, 2000.

Америкалык социолог, дүйнөнү системалуу анализге тарткан Иммануил Валлерстайн да америкалык бийликтердин саясатын сындап чыгып, бүткүл дүйнө кризиске батып, ал эми глобализация процесстери буга көмөк берүүдө деп баса белгилеген¹⁶. Америкалык политолог, эл аралык маселелер боюнча эксперт Джозеф Най ааламдашуу (глобализация) жана маалыматтык (информациялык) революциялардын шартындагы мамлекеттин ичиндеги гана башкаруу жана бийлик маселелери эмес, дүйнөлүк сахнадагы мамлекеттердин бири биринен болгон универсалдуу көз карандылыгы менен байланышкан тышкы саясий проблемаларды да ачып берген¹⁷.

АКШнын Кыргызстанга карата геосаясий стратегиясы менен тышкы саясатынын расмий документтери түзөт. Изилдөөнүн жүрүшүндө америкалык расмий документтердин доктриналдык мүнөз күткөн бүтүндөй бир катмары иликтенди. Мындай документтердин катарына АКШнын улуттук коопсуздугунун Стратегиялары, чөлкөмдүк (регионалдык) стратегиялар, АКШнын Мамлекеттик департаментинин адам укуктары жана динге ишенүү эркиндиги боюнча отчеттору, Төрт жылдык коргонуу обзорлору, Улуттук чалгындоо стратегиясы жана Чалгындоо ишмердигинин баасы кирет¹⁸.

Аткаруу бийлигинин документтеринен сырткары, АКШнын мыйзам чыгаруу бийлиги тарабынан даярдалган докладдар менен материалдар да өзгөчө зор илимий кызыгууну туудурат. Алардын катарына АКШ Конгрессинин «Конгрешинлз Рекордз» деп аталган изилдөө борборунун докладдары, ошондой эле Конгресстин тышкы жана коргонуу саясатынын маселелери боюнча отурумдарынын резолюциялары менен дискуссиялуу материалдарын киргизүүгө болот¹⁹.

¹⁶ Wallerstein I. *The Politics of the World-Economy* // Cambridge: Cambridge University Press, 1994; Wallerstein I. *Globalization or the age of transition? A long-term view of the trajectory of the world system* // *International Sociology*. V. 15. 2000, № 3.

¹⁷ Най Дж. "Умная сила" Барака Обамы // Русский журнал, 2009; Най Дж. Уроки холодной войны для современного мира // Русский журнал, 2003; Най Дж. "Мягкая власть" великих держав // Русский журнал, 2008; Nye, Joseph S., Jr. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990.

¹⁸ *The National Security Strategy for a new century 1997; The National Security Strategy of the United States of America 2002; The National Security Strategy of the United States of America 2010; Quadrennial Defense Review Report*. September 30. 2001; *Intel Assesment*. February 10. 2011; *Human Rights Reports 2009: Kyrgyzstan; Human Rights Reports 2000: U.S. Department of State. Kyrgyzstan Country Report on Human Rights Practices for 2000; International Religious Freedom Report 2009: Kyrgyzstan*. Department of State. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. October 26, 2009.

¹⁹ Nichol. J. *Kyrgyzstan: recent developments and U.S. interests*. Congressional research service – Library of Congress. Code 98-594. 2005; Khalilzad Z., Lesser I. *Sources of*

Америкалык жогорку кызмат адамдарынын, мамлекеттик катчылардын, мамлекеттик катчылардын орун басарларынын жана коргонуу министрлеринин АКШнын жалпы эле Борбор Азия чөлкөмүнө, анын ичинде Кыргыз Республикасына карата жасаган саясатынын айрым маселелерине тийиштиги бар сөздөрү анализге тартылды²⁰.

Бул документтер менен материалдардын анализи Борбор Азия чөлкөмүндөгү америкалык саясаттын эволюциясы менен ырааттуулугун тастыктоого, ошондой эле АКШнын аткаруу жана мыйзам чыгаруу бийликтеринин ичиндеги көз караштардын спектрин аныктоого, АКШ менен Кыргызстандын жетекчилеринин көз караштарындагы окшоштук менен айырмачылыктарды идентификациялоого жардам берет.

Адамзат тарыхында геосаясий мейкиндик тигил же бул багытта кеңейип, ал эми саясий дүйнөнү калыптандырган акторлор мындай өзгөрүүлөргө зор таасир берип келет. Ар бир жүз жылдыкта өздүк улуттук кызыкчылыктар менен максаттарга ылайык эл аралык мамилелердин баардык системасын өзгөртүп түзүүгө социалдык-экономикалык, коомдук-саясий жана маданий-идеологиялык ресурстары мүмкүндүк берген кандайдыр бир мамлекет пайда болуп турат. Флагман мамлекет башка өлкөлөрдү өз артынан ээрчүүгө мажбурласа да, анын иш-аракетине геосаясий стратегиянын чектери менен калыптануу багыттарына ылайык түзүлгөн дүйнөлүк түзүлүштүн жагдайы чоң таасир берет.

Заманбап дүйнөлүк геосаясий мейкиндик саясий, экономикалык, маданий-маалыматтык (информациялык), территориалдык-географиялык, аба-космостук ченемдерге ээ өтө татаал кубулуш болуп саналат. Советтер Союзу кулап, биполярдуу (кош уюлдуу) дүйнө талкалангандан кийин геосаясий мейкиндик маңыздуу өзгөрүүлөргө дуушарланып

кетти. Биринчиден, дүйнөлүк коомчулук дүйнөнүн башка геосаясий түзүмү (структурасы) менен жаңы геосаясий тартипти тандоо сынагына туш болду. Ошол себептен, заманбап окумуштуулар менен саясатчылар мындай жагдайдын өнүгүүсүнүн төмөнкүдөй үч негизги варианты тууралуу кызуу дискуссия жүргүзүп келишет: 1) бир уюлдуу, же униполярдуу дүйнө – бул геосаясий өнүгтө бүткүл дүйнөгө бир гана держава үстөмдүк кылган система; 2) кош уюлдуу, же биполярдуу дүйнө – бул тегерегине башка мамлекеттерди топтогон эки геосаясий борбор болуп, баардык мамлекеттер эки коалициянын чегинде бири бирине карама каршы болгон жагдай; 3) көп уюлдуу, же көп полярдуу дүйнө – бул күчтүн саясий, экономикалык, аскерий, илимий-техникалык потенциалдары өз ара айкалышкан көп сандаган борборлорунун пайда болушу.

Заманбап геосаясий мейкиндикти мүнөздөгөн өзгөчөлүктөр төмөнкү жагдайлар менен тыгыз байланышкан:

- социалдык прогресс үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачкан жаңы информациялык-технологиялык доор калыптанып жатат, бирок, бул доор бүткүл адамзат үчүн кооптуу жана коркунучтуу болуп саналган глобалдуу карама каршылыктарды жаратып келет;

- геосаясаттын түзүмү (структурасы) менен глобалдык коопсуздуу сактоодо аскерий өнүт маанилүү орунду ээлеп, глобалдык жана улуттук коопсуздуктун аскерий, экономикалык, каржылык (финансылык), экологиялык жана башка факторлордун пропорциясы өзгөрүүдө;

- аскерий, анын ичинде ядролук коопсуздуктун, айрым мамлекеттер менен жалпы эле дүйнөлүк коомчулуктун коопсуздугунун көйгөйү (проблемасы) жаңыча коюлуда;

- геосаясий процесстердин глобализациясы менен информатизациясы мамлекеттердин геосаясий стратегиясын калыптандырууга, анын мазмунуна жана аны ишке ашырууга активдүү таасир берүүдө;

- улуттук экономикалар бирдиктүү глобалдык экономикалык-каржылык (финансылык) системага интеграцияланып, дүйнөдөгү мамлекеттер уламдан улам бири биринен өз ара көз каранды болгон позицияны ээлөөдө;

- эл аралык аренада улуттук мамлекеттердин көз карандысыздыгын (суверенитетин) жок кылууга, чек аралардын ачыктыгы менен ийкемдүүлүгүн чоңойтууга, ар кыл коомдорду социалдык жана маданий интеграцияга дуушарлантууга жөндөмдүү жаңы геосаясий акторлор пайда болууда.

Айтылгандарга байланыштуу дүйнөдөгү жападан жалгыз супер держава жана дүйнөлүк лидер болуу амбицияларына ээ Америка Кошмо Штаттарынын дүйнөдөгү жаңы геосаясий тартиптин түзүмүндөгү (структурасындагы) ролу тууралуу маселе жетишээрлик деңгээлде маанилүү болуп саналат. АКШ колоссалдуу геосаясий ресурстарга ээ мамлекет болгондуктан, эл аралык мамилелердин бул

Conflict in the 21st Century: Regional Futures and U.S. Strategy. Santa Monica, RAND, 1998; United States Assistance and Economic Strategy for the New Independent States. U.S. Policy Toward the New Independent States: Hearing before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 103rd Congress 2nd session, January 25, 1994. Washington, 1994; United States General Accounting Office. Report to the Chairman, Committee on International Relations, House of Representatives: Foreign Assistance, U.S. Economic and Democratic Assistance to the Central Asian Republics. Washington, 1994; Silencing Central Asia: The Voice of Dissidents. Hearing before the Subcommittee on the Middle East and South Asia of the Committee on International Relations, House of Representatives, 107th Congress, 1 Session, 18.07.2001, p.56; Congress Resolution № 397. Markup before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations. House of Representatives, 106th Congress, 2nd session. Washington 2000.

²⁰ Obama Administration's Priorities in South and Central Asia. Robert O. Blake, Jr. Assistant Secretary, Bureau of South and Central Asian Affairs. Houston, TX. January 19, 2011; U.S. Department of State. Bureau of South and Central Asian Affairs. Assistant Secretary Blake's introductory speech.

маанилүү субъектисинин геосаясый потенциалы бүткүл адамзаттын, анын ичинде, улуттук жана суверендүү мамлекет болуп саналган Кыргыз Республикасынын коопсуздугунун туруктуулугун (стабилдүүлүгүн) коргоо жана камсыз кылуу ишинде ар бирибизди ойлондурган маселеге кирет.

XX кылымда бир дагы башка мамлекет Советтер Союзу жана Америка Кошмо Штаттары сыяктуу дүйнөлүк системага чечкиндүү таасир бере алган эмес. СССРдин кулашы менен эл аралык аренада АКШга дакаат бере алган бир да мамлекет калган жок. Американын эч кимге тең келбеген күчкүбаты төмөнкү факторлордун өз ара ийгиликтүү айкалышы аркылуу ишке ашкан:

- АКШнын уникалдуу ресурстары дүйнөнүн геосаясый картинасын калыптандырууга зор таасир эте алат: көп сандаган табигый ресурстардын болушуна, жогорку технологиялык өндүрүшкө, өтө жогорку деңгээлде өнүккөн илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүгө, кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүн жакшыртууга, атаандаштыкка (конкуренттикке) жөндөмдүү өнөр жайына байланыштуу Америка Кошмо Штаттарынын экономикасы дүйнөдөгү эң ири жана өтө эффективдүү экономика болуп саналат.

- Мамлекеттин аскерий потенциалы колоссалдуу. Америка куралдуу күчтөргө дүйнөнүн башка өлкөлөрү киргип келип төлөгөн каражаттардан көп каражат сарптайт. Аскерий технологияларды жакшыртуу АКШга бүткүл адамзатты глобалдуу тескөөгө (контролго) алууга, дүйнөдөгү коопсуздукту сактоо ишинде зор роль ойноого мүмкүндүк берет.

- Инновациялык технологиялардын өнүгүшү жана америкалык маданиятты бүткүл дүйнөгө жайылтуу адамзатты американизациялоого алып барат. БУУ (ООН), ОБСЕ, НАТО өндүү көп сандаган глобалдык жана чөлкөмдүк (регионалдык) деңгээлдеги институттардын туруктуу мүчөсү, негиздөөчүсү жана катышуучусу катары АКШ глобалдык масштабдагы маңыздуу чечимдерди кабыл алууга таасир эте алат.

- Глобализациялык процесстер, көп жагынан, АКШнын ролун чыңдоого көмөк берет. Айтсак, мамлекеттик суверенитеттин жок болушу, чек аралардын ачыктыгы жана туруксуздугу, мамлекеттер аралык институттар менен уюмдардын пайда болушу, глобалдык каржы (финансы) рыногунун түзүлүшү, транснационалдык корпорациялар менен транснационалдык банктардын үстөмдүгү, бизнестин тор сымал түзүмү (сетевая структура бизнеса), информациялык технологияларды киргизүү, Интернет торун жайылтуу – булардын баардыгы АКШга өзүнүн ресурстук потенциалын сабаттуу жүргүзүү, дүйнөлүк геосаясый мейкиндикте талашсыз лидердин ролун аткаруу үчүн зор мүмкүндүктөрдү берет.

СССРдин кулашы жана XX кылымдын 90-жылдарынын башындагы дүйнөнүн саясый картасынын жаңы конфигурациясы эл аралык мамилелердин глобалдык гана эмес, чөлкөмдүк (регионал-

дык) да масштабдардагы жаңы системасынын калыптануусуна олуттуу таасир эткен. Ошондой чөлкөмдөрдүн бири болуп өз кучагына Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Түркмөнстан жана Өзбекстан өндүү беш мамлекетти камтыган Борбор Азия (БА) эсептелет. Постсоветтик БА Америка Кошмо Штаттары (АКШ), Орусия Федерациясы (ОФ), Кытай Элдик Республикасы (КЭР) сыяктуу дүйнөлүк саясаттагы өтө таасирлүү мамлекеттердин гана эмес, Иран Ислам Республикасы (ИИР), Түркия, Индия жана Европалык Шериктештиктин өлкөлөрү өндүү айрым чөлкөмдүк державалардын да кызыкчылык арткан чөйрөсүнө айланган. Ошону менен катар эле постсоветтик БА мамлекеттеринин саясый турмушунда бир катар принципалдуу өзгөрүүлөргө да орун берилген. Аталган өзгөрүүлөрдүн башкы көрсөткүчү болуп чөлкөмдүн өлкөлөрүнүн жетекчилиги тарабынан көз карандысыз тышкы саясатты жүргүзүү саналат. Мындай өңүттө (контекстте) АКШнын Борбор Азия чөлкөмүнө, анын ичинде Кыргыз Республикасына карата жасаган стратегиясынын мааниси күндөн күнгө өсүп, тышкы саясатты пландаштыруу чөйрөсүндө конкреттүү милдеттер менен зарыл түрдө уламдан улам толукталууда.

СССР кулагандан кийин дүйнөлүк держава статусун сактап калуу ниетин көздөгөн АКШ жетекчилиги постсоветтик Борбор Азия чөлкөмүн, анын ичинде Кыргыз Республикасын өзүнүн «улуттук кызыкчылыктарынын» зонасы катары карап, бул зонаны сактап калуу үчүн мамлекеттик саясаттын колдо болгон каражаттары менен инструменттеринин баарын колдонуу далалатын көрүүдө. Мындай далалат төмөнкүдөй жагдайлар менен шартталган:

- постсоветтик БА мамлекеттеринин чийки зат (сырьё) жана гидроэнергетикалык потенциалы, ошондой эле, алардын дүйнөлүк саясатты жүргүзүү ишиндеги өтө ыңгайлуу геосаясый абалы;

- Афганистандагы абалды турукташтыруу (стабилдештирүү), БА чөлкөмүнө терроризм, экстремизм жана уюмдашкан кылмыштуулук жайылып кетпөөсү үчүн күрөш жүргүзүп, бул чөлкөмдөгү коопсуздукту камсыз кылуу.

Кыргыз Республикасы жогоруда аталган коркунучтарга каршы иш алып барууда бирден бир өзөктүү ролду ойнойт.

Өзүнүн постсоветтик Борбор Азия чөлкөмүндөгү стратегиялык позициясын бекем орнотуу максатында АКШ аскердик-саясый таасир көрсөтүүнү маанилүү каражаттардын (инструменттердин) бири катары кеңири колдонот. Бирок, АКШнын тышкы саясаттагы мүмкүндүктөрүнүн спектри аскердик-саясый таасир көрсөтүү менен гана чектелбейт. Постсоветтик БА мамлекеттерине таасир көрсөтүү жана алар менен алака түзүүнүн аталган түрүнөн сырткары Вашингтон саясый-дипломатиялык, экономикалык жана гуманитардык мүмкүндүктөрдү да пайдаланып келет. Тышкы саясаттагы тигил же бул каражатты (инструментти) колдонуу тууралуу чечим аме-

рикалык жетекчилик тарабынан алардын өздүк улуттук кызыкчылыктардын негизинде кабыл алынат.

Изилдөө ишинин актуалдуулугу Кыргыз Республикасына карата америкалык администрациянын расмий позициясынын кош мүнөздүүлүгү менен да шартталган. Биринчиден, Кыргызстан менен БАнын башка мамлекеттеринин чөлкөмдүк (регионалдык) саясаттагы уламдан улам өсүп жаткан ролун америкалык жетекчилик моюнга алат, ал эми, экинчи жагынан болсо, америкалык стратегдер менен эксперттер жамаатында АКШнын бул чөлкөмдөгү таасиринин кеңейишине карата талаш-тартыштар уланып келет. Ошого карабастан, америкалык тышкы саясый стратегиянын анализи көрсөткөндөй, АКШ өзүнүн Кыргыз Республикасына таасир көрсөтүү далалатын күчөтө берүү ниетинде турууда.

Экинчи жагынан, XX кылымдын аягы – XXI кылымдын башы дүйнөлүк саясый системанын туруксуздугу, массалык кыргынга салуучу, анын ичинде ядролук куралдар сыяктуу адамзатка мурда белгисиз бир катар глобалдуу проблемалар менен коркунучтардын пайда болушу менен мүнөздөлөт. Заманбап дүйнөнүн өтө кооптуу коркунучу болуп саналып, көп учурда этноконфессионалдык табиятка ээ эл аралык терроризм күч алууда. Эл аралык жанжалдардын (конфликттердин) структурасы менен мүнөзү да өзгөрүүдө, башкача айтканда, салттуу түшүнүмдөгү мамлекеттер иортосундагы классикалык конфликттердин, ири масштабдагы согуштардын саны кыскарып, алардын ордуна жергиликтүү (локалдык) жана чөлкөмдүк (регионалдык) конфликттер жанданууда. Глобализация тенденциялары деструктивдүү күчтөргө мурда болуп көрбөгөндөй потенциалдарды берүүдө.

Дүйнөлүк аренадагы АКШнын позициясы узак мезгилдер бою дүйнөлүк масштабдагы туруктуулук (стабилдүүлүк) менен коопсуздукту камсыз кылууга көмөк берип келсе, дүйнөлүк тартиптин структурасынын өзгөрүшү жана жаңы глобалдык коркунучтардын пайда болушу менен Кошмо Штаттарынын ролу да өзгөрүп бара жатат. Бүгүнкү күндө Америкага алдында жалпы адамзаттын тагдыры көз каранды болгон төмөнкүдөй суроолорго жооп берүү жоопкерчилиги жүктөлгөн:

- дүйнөдөгү геосаясый кырдаалды дестабилдештирген кубулуштарга каршы күрөшүүдө АКШнын ролу кандай?

- Америка геосаясый коркунучтарды тескөө ишине укуктуубу?

- өзүн дүйнөлүк тартиптин башкы стабилизатору деп эсептеген АКШсыз дүйнөнү кандай элестетүүгө болот?

- Башка мамлекеттер жогоруда аталган татаал маселелерди АКШнын жардамысыз чечүүгө дармандуубу?

Айтылгандардан бул суроолорго жооп берүү канчалык маанилүү экендиги жетишээрлик узак мезгилдер бою Орусия империясынын, андан соң

СССРдин курамына кирип, азыр болсо Бажы Биримдиги менен Евразиялык Экономикалык Шериктештикке толук кандуу мүчө болуп калган суверендүү Кыргыз Республикасы дүйнөлүк лидер болууга кызуу ат салышып келген СССР менен бул багытта геосаясый иш-чарасын азыркы тапта активдештире баштаган заманбап Орусия Федерациясына башкы атаандаш болгон АКШнын геосаясый стратегиясы менен тышкы саясатындагы ордун илимий иликтөөгө тарткан тема актуалдуу болуп саналат.

Адабияттар:

1. Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство. – М: Международные отношения, 2004
2. Бжезинский З. Еще один шанс: три президента и кризис американской сверхдержавы. – М.: Международные отношения, 2007.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М: Международные отношения, 1998.
4. Капхен Ч. Закат Америки. Уже скоро. – М: АСТ, 2004.
5. Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир, 1997.
6. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – М.: Ладомир, 2002.
7. Миршеймер Джон. Почему мы скоро будем тосковать по холодной войне // Электронный журнал «Россия в глобальной политике». – 2008. - № 6 // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1229720640>
8. Най Дж. "Умная сила" Барака Обамы// Русский журнал, 2009;
9. Най Дж. Уроки холодной войны для современного мира // Русский журнал, 2003;
10. Най Дж. "Мягкая власть" великих держав // Русский журнал, 2008;
11. Тейлор П. Дж. Вторая мировая война: Два взгляда. — М.: Мысль, 1995;
12. Фукуяма Ф. Конец истории? // Философия истории. Антология / Под ред. Ю. А. Кимелева. М., 1995.
13. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2006.
14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций: Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003;
15. Congress Resolution № 397. Markup before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations. House of Representatives, 106th Congress, 2nd session. Washington 2000.
16. Friedman, Thomas L. The Lexus and the Olive Tree. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999.
17. Huntington Samuel. Crash of civilisations // "Foreign Affairs". – Summer, 1993.
18. Human Rights Reports 2009: Kyrgyzstan; Human Rights Reports 2000: U.S. Department of State. Kyrgyzstan Country Report on Human Rights Practices for 2000;
19. International Religious Freedom Report 2009: Kyrgyzstan. Department of State. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. October 26, 2009.
20. Kaplan, Robert D. The Coming Anarchy Shattering the Dreams of the Post Cold War. Atlantic Monthly, New York: Random House, 2000.
21. Kennedy, Paul M. Preparing for the Twenty-first Century. New York: Random House, 1993.

22. Khalilzad Z., Lesser I. Sources of Conflict in the 21st Century: Regional Futures and U.S. Strategy. Santa Monica, RAND, 1998;
23. Mearsheimer, John J. «Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War». International Security, vol. 15, no. 1 (Summer 1990)
24. Nichol. J. Kyrgyzstan: recent developments and U.S. interests. Congressional research service – Library of Congress. Code 98-594. 2005;
25. Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1990.
26. Quadrennial Defense Review Report. September 30. 2001; Intel Assesment. February 10. 2011;
27. Obama Administration's Priorities in South and Central Asia. Robert O. Blake, Jr. Assistant Secretary, Bureau of South and Central Asian Affairs. Houston, TX. January 19, 2011; U.S. Department of State. Bureau of South and Central Asian Affairs. Assistant Secretary Blake's introducing speech.
28. Silencing Central Asia: The Voice of Dissidents. Hearing before the Subcommittee on the Middle East and South Asia of the Committee on International Relations, House of Representatives, 107th Congress, 1 Session, 18.07.2001, p.56;
29. Taylor P. J. Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality. London: Harlow, 2000.
30. The National Security Strategy for a new century 1997;
31. The National Security Strategy of the United States of America 2002;
32. The National Security Strategy of the United States of America 2010;
33. United States Assistance and Economic Strategy for the New Independent States. U.S. Policy Toward the New Independent States: Hearing before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 103rd Congress 2nd session, January 25, 1994. Washington, 1994;
34. United States General Accounting Office. Report to the Chairman, Committee on International Relations, House of Representatives: Foreign Assistance, U.S. Economic and Democratic Assistance to the Central Asian Republics. Washington, 1994;
35. Wallerstein I. The Politics of the World-Economy // Cambridge: Cambridge University Press, 1994;
36. Wallerstein I, Globalization or the age of transition? A long-term view of the trajectory of the world system // International Sociology. V. 15. 2000, № 3.

Рецензент: д.филол.н., профессор Мамбеталиев К.И.